

Scenariusz lekcji

Temat: Zaklinanie śpiewem, czyli o źródłach wokalne muzyki ludowej

Cel ogólny:

Uczniowie zapoznają się z informacjami na temat śpiewu ludowego.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wie jak powstaje śpiew,
- zna pojęcia: śpiew polifoniczny, śpiew biały, muzyka ludowa,
- zna przykłady ludowej muzyki wokalne.

Czas zajęć: 45 min.

Metody i formy pracy: wykład, dyskusja, płyta CD z nagraniami zespołu Werchowyrńcy i przyjaciele z Giraltovec „Cuda-wianki!”, karta pracy, załączniki 1 i 2.

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel jeszcze przed podaniem tematu zajęć pyta uczniów, z czym kojarzy im się muzyka ludowa i jakie znają najpopularniejsze pieśni ludowe. Po krótkiej rozmowie na ten temat nauczyciel podaje temat zajęć, którym będzie ludowa muzyka wokalna.
2. Nauczyciel wprowadza podstawowe terminy związane ze śpiewem (Załącznik 1 „Zbiór informacji dla nauczyciela”, Wykład 1). Następnie puszcza utwór „Bieda” (płyta CD) i prosi uczniów o podanie cech charakterystycznych dla tego rodzaju śpiewu. Następnie prosi uczniów o zapoznanie się z tekstem Natalii Małeckiej-Nowak, dotyczącym śpiewu polifonicznego (Załącznik 2) oraz wprowadza informacje na temat śpiewu (Załącznik „Zbiór informacji dla nauczyciela”, Wykład 2). Na podstawie uzyskanych informacji uczniowie wypełniają Kartę pracy, zadania 1-3.
3. Nauczyciel zapowiada quiz „Jaka to melodia?”. Uczniowie wysłuchują kilku nagrań, z których wykonują notatki. Sugeruje się wybranie utworów takich jak „Hava nagila”, „Mi nisera”, „Majeran”, „Dobru noc”, „Lipka”, aby utrudnić zadanie rozpoznawania utworów. W przypadku młodszych uczniów sugeruje się wybranie pieśni w języku polskim. Uczniowie wysłuchują pieśni w całości lub fragmentach, zależnie od czasu pracy w poprzednich etapach lekcji. Uczniowie nanoszą odpowiedzi na karty pracy. Do tego ćwiczenia sugeruje się wybranie metody pracy grupowej.
4. Na zakończenie zajęć nauczyciel zadaje zadanie domowe, którym będzie przygotowanie prezentacji dotyczącej współczesnej muzyki ludowej z uwzględnieniem polskich festiwali i konkursów o te same tematyce.

Karta pracy

1. Ile głosów słyszysz w pieśni „Bieda”?

.....

2. Jaki efekt uzyskano w tejże pieśni?

.....

.....

3. Dlaczego pieśni ludowe wykorzystują zjawisko polifonii?

.....

.....

.....

4. „Jaka to melodia?” Nanieś odpowiedzi na kartę pracy w odpowiedniej kolejności.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Wykład 1

Ludzki głos, zarówno w formie mowy, jak i śpiewu powstaje jako wynik współdziałania aparatu oddechowego, krtani (w której mieszczą się fałdy głosowe) oraz jamy gardłowej, ustnej i nosowej. Ten wysoko wyspecjalizowany proces nie miałby racji bytu, gdyby nie nadzór głównego ośrodka naszych życiowych czynności, emocji i zachowań – mózgu i układu nerwowego. Dzięki temu możliwe jest połączenie i skoordynowanie działań wszystkich mechanizmów i procesów niezbędnych do zaistnienia głosu. Dzięki temu również funkcja głosowótórcza narządu głosowego splata się z jego funkcją emocjonalną, pozwalając między innymi na wyrażanie poprzez głos wewnętrznych stanów emocjonalnych.

Aby powstał głos konieczne jest zharmonizowanie takich procesów jak:

- *oddychanie* – proces wymiany gazowej oraz dostarczanie strumienia powietrza koniecznego do wprowadzenia fałdów w drgania;
- *fonacja* – proces tworzenia dźwięku;
- *rezonans* – wzmacnianie i modyfikowanie tworzonoego w krtani dźwięku w przestrzeniach rezonacyjnych (klatka piersiowa, jama ustna, gardłowa, nosowa) oraz nadawanie mu indywidualnej barwy;
- *artykulacja* – przekształcanie tonu krtaniowego w dźwięki mowy, co umożliwiają narządy artykulacyjne.

Cały proces zostaje uruchomiony w momencie, gdy w naszym umyśle zaistnieje potrzeba czy konieczność komunikacji lub wydobywania dźwięku śpiewanego. Pobudzona zostaje wówczas kora mózgowia ruchowa, z której - drogami nerwowymi - wysyłane są do poszczególnych części narządu głosowego impulsy mobilizujące określone grupy mięśni do wykonywania przypisanych im czynności i ruchów. Są one ze sobą zsynchronizowane i w odpowiednim czasie docierają do obszarów ciała zaangażowanych w proces tworzenia i wydobywania dźwięku.

Otwiera się kanał prowadzący od jamy ustnej i nosowej do płuc, kurczą się mięśnie oddechowe odpowiedzialne za wdech (mięśnie międzyżebrowe, mięśnie brzucha, przepona), przestrzeń między fałdami głosowymi (tzw. głośnia) otwiera się, zmniejsza się ciśnienie w klatce piersiowej; dzięki temu powietrze może swobodnie napłynąć.

Kiedy podczas wdechu płuca wypełnią się ilością powietrza potrzebną do wypowiedzenia lub wyśpiewania frazy, proces oddechowy odwraca swój bieg. Następuje skurcz mięśni brzucha, przepony i klatki piersiowej powodujący wydychanie powietrza z płuc w górę do jamy nosowej i ustnej. Na tej drodze powietrze wydechowe napotyka na zbliżone już do siebie i lekko napięte fałdy głosowe, stawiające opór płynącemu strumieniowi powietrza.

Powietrze gromadzi się pod zwartymi fałdami i kiedy jego ciśnienie osiągnie pewną wartość krytyczną, następuje rozwarcie fałdów głosowych. Przepływ powietrza przez głośnię powoduje spadek ciśnienia podłożniowego, fałdy głosowe powracają do swojego pierwotnego położenia, czyli zwierają się. W ten sposób zachodzą drgania fałdów głosowych, a powtarzające się w jednostce czasu cykle naprzemiennego rozwierania i zwierania fałdów głosowych powodują powstawanie dźwięku. Ten dźwięk zwany jest dźwiękiem krtaniowym i zależy od długości, napięcia, elastyczności i masy fałdów głosowych oraz charakteru przepływającego powietrza. Jest on jednak słaby i pozbawiony kolorytu. Zanim stanie się dźwiękiem docierającym do odbiorcy musi przejść przez jamy rezonacyjne leżące ponad krtanią (tzw. nasadę) : jamę gardłową, ustną lub nosową.

W tych przestrzeniach dźwięk uzyskuje potrzebną siłę brzmienia oraz specyficzną dla każdej osoby barwę. Dzięki procesowi artykulacji przebiegającemu między innymi przy udziale języka, warg i podniebienia staje się on dźwiękiem mowy, dźwiękiem artykułowanym, zrozumiałym dla odbiorcy.

Źródło: <http://www.easyvoice.pl/czytelnia/anatomia-i-fizjologia/110/jak-powstaje-glos>

Wykład 2

Śpiew jest prawdopodobnie najstarszą formą aktywności muzycznej człowieka. Powstał prawdopodobnie jako efekt przedłużania trwania niektórych samogłosek w rozwijających się pierwotnych językach. Do dziś zresztą mówi się o „śpiewnościach” danych języków, dlatego też ta teoria znajduje wielu zwolenników.

Jedną z klasyfikacji śpiewu bierze zresztą pod uwagę właśnie stopień uczestnictwa mowy w śpiewie. Stąd też wyróżniamy śpiew melizmatyczny (z tekstem), wokalizę (bez słów, sam dźwięk) oraz *mormorando*, czyli śpiew z zamkniętymi ustami (tu wystąpić może tekst zniekształcony lub wokaliza). Inną klasyfikuje śpiew pod względem technik takich jak *bel canto*, *speech level singing*, śpiew biały czy *belting*. *Bel canto* jest to technika kładąca nacisk na piękno i wirtuozerię w posługiwaniu się głosem, należy do technik klasycznych i jest podstawą w nauczaniu śpiewu operowego. *Speech level singing* to technika bardziej współczesna, polegająca nie tyle na kontrolowaniu oddechu, ale przede wszystkim na wykańczaniu fraz i domykaniu strun głosowych. *Belting* to technika stosowana w musicalach, polegająca na rozciąganiu rejestru piersiowego, przez co uzyskuje się efekt lekkiej chrypki. Zupełnie inną techniką niż pozostałe będzie śpiew ludowy, zwany także śpiewem okrzykiem, głosem białym lub otwartym. Wykorzystuje on bowiem naturalną siłę ludzkiego głosu, wydobywanego z przepony i kładzie nacisk na jasność i przenikliwość dźwięku, ważną dla dawnej muzyki ludowej, wykonywanej albo na otwartych przestrzeniach, albo w zatłoczonych i gwarnych pomieszczeniach. Technicznie głos ludowy podobny jest do operowego, lecz ma mniejsze nastawienie na barwę, a skupia się na donośności dźwięku. Więcej informacji: <https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9A%C5%9Bpiew>
https://pl.wikipedia.org/wiki/Bia%C5%82y_%C5%9Bpiew

Muzyka ludowa

Polska muzyka ludowa wykorzystuje zarówno instrumenty, jak i obfituje w zespoły śpiewające a capella.

Instrumenty smyczkowe

- skrzypce - występujące jako instrument solowy lub w zespołach
- [mazanki](#) wielkopolskie – niedużych rozmiarów, trzystrunowe (a1 e2 h3); towarzyszą głównie dudom,
- [złóbcoki](#) (gęśliki podhalańskie) na Podhalu, posiadają 4 struny strojone kwartami lub kwintami,
- basy, [basetla](#) - instrument wielkości wiolonczeli lub większy, 2,3,4 struny jelitowe lub stalowe skręcane.
- basy szamotulskie – zaopatrzone w brzękadełka (talerzyki)
- [liry korbowe](#) - instrument z jedną struną melodyczną i dwiema burdonowymi, gdzie smyczek zastąpiony jest kółkiem natartym kalafonią, poruszonym korbą

Instrumenty szarpane

Jedynym autentycznie ludowym instrumentem tego typu były [diabelskie skrzypce](#) z [Kaszub](#), o jednej strunie i kwadratowym pudle rezonansowym. [mandoliny](#), [gitary](#), [cytry](#) są nie ludowego pochodzenia, aczkolwiek są nieraz używane.

Instrumenty dęte

Instrumenty pasterskie: [gwizdki](#), bekace, [piszczałki](#), [fujarki](#) robione z liści czy łądy oraz piszczałki drażone w wierzbie. [Trąby](#) pasterskie mają duże rozmiary i różne nazwy: trembity ([trombity](#) na Podhalu), [bazuny](#) na Pomorzu, [ligawy](#) na Kurpiach, Mazowszu i w Lubelskiem. Szałamaje (instrumenty stroikowe).

Instrumenty dudowe

- koziół biały(weselny) i czarny(ślubny) spotykany na Ziemi Lubuskiej
- gajdy w Beskidzie Śląskim
- [dudy](#) Wielkopolskie
- dudy w Beskidzie Żywieckim.
- dudy Podhalańskie

Dudy składają się z:

- skórzanego worka,
- zbiornika powietrza,
- piszczałki melodycznej – tzw. przebierki z siedmioma otworami bocznymi,
- piszczałki burdonowej – tzw. bąka – wydającego długo brzmiący dźwięk,
- mieszka (lub drewnianej rurki, czyli duchach) służącego do napełniania worka powietrzem.

Instrumentem ćwiczebnym tego typu są [sierszeńki](#) jedno- lub dwupęcherzowe bez bąka z duhacem i przebierką.

Instrumenty perkusyjne

- bęben wielki (baraban)ze stalką bądź talerzem
- mały [bębenek obręczony z pobrzękadłami](#)
- dżaz - wyrabiany ręcznie mały zestaw perkusyjny (popularny w latach 1950. do 1970.)
- [burczybas](#) - beczka bądź bęben z przyczepionym do membrany sznurkiem, wydającym przy potarciu charakterystyczny "ryczący" odgłos
- terkotki, klekotki, kołatki, grzechotki, dzwonki pasterskie¹

Natomiast jeśli chodzi o śpiew ludowy, to w Polsce wyróżniamy następujące rodzaje muzyki wokalne:

1. pieśni obrzędowe: dawniej wykonywane podczas ważnych wydarzeń w życiu wsi: na weselach, żniwach etc.
2. pieśni obyczajowe: miłosne, zalotne, żołnierskie
3. przyśpiewki: towarzyszące melodiom tanecznym
4. ballady: śpiewane często przez *dziadów wędrownych*
5. pieśni nabożne: śpiewane przy kapliczkach, na pielgrzymkach i w innych sytuacjach pozaliturgicznych.²

Współcześnie muzyka ludowa zyskuje coraz większą popularność, czego dowodem są liczne festiwale muzyki dawnej i ludowej, w tym najbardziej znane to Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych w Kazimierzu nad Wisłą, Mikołajki folkowe w Lublinie, Festiwale Stara Tradycja i Nowa Tradycja, organizowane przez Polskie Radio.

¹Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska_muzyka_ludowa

²Jw.

Załącznik 2

Muzyka wśród Łemków zawsze zajmowała ważne miejsce. Stanowi wręcz jeden z ważniejszych elementów poczucia tożsamości i wspólnoty narodowej. Śpiew towarzyszył Łemkom w pracy, kiedy odpoczywali, bawili się, umiłał czynności związane z codziennymi zajęciami przy gospodarstwie, w pracach polowych, stanowił ważny element wszelkich obrzędów i w końcu - był formą kontaktu z Bogiem podczas nabożeństw w cerkwi. Łemkowie w zdecydowanej większości byli wyznania prawosławnego bądź greckokatolickiego (grekokatolicyzm na Łemkowszczyźnie pojawił się w XVII wieku), stąd naturalnym było dążenie łemkowskiej społeczności do śpiewu polifonicznego też poza cerkwią. Początki wielogłosowości w śpiewie liturgicznym Kościoła prawosławnego w Polsce to XIII wiek. Wpływ na formowanie się wielogłosowości w cerkiewnych kompozycjach miały ośrodki na zachodzie Europy. Polifonia jest kompozytorską techniką polegającą na równoczesnym prowadzeniu kilku linii melodycznych. Stosowana była w muzyce od czasów średniowiecza, kiedy to wykształciły się także reguły kontrapunktu, rządzące prowadzeniem głosów w polifonii. Dominujący w muzyce średniowiecznej układ 3-głosowy (tenor, kontratenor i triplum) zastąpił w renesansie czterogłos (sopran, alt, tenor, bas). Jednym ze znanych twórców cerkiewnej muzyki chóralnej jest Dymitr Bortniański, rosyjski kompozytor łemkowskiego pochodzenia.

Autor: Natalia Małecka-Nowak

